

ЎҚУВ ФАОЛИЯТИДА ШАХСНИНГ ЎЗ-ЎЗИНИ РИВОЖЛАНТИРИШИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.024>

Холматов Шокиржон Солиевич

*Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
немис тили амалий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада биз ўқув фаолиятида шахснинг ўз-ўзини ривожлантириши ва талабаларнинг мустақил таълим олиши аҳамияти тўғрисида сўз юритамиз. Бунда биз кредит-модуль тизимидаги олий таълим муассасалари ўқув жараёнига ҳам тўхталиб ўтамиз.

Калит сўзлар: Кредит-модуль тизими, мустақил таълим олиши, ўз-ўзини ривожлантириши, педагогик жараён, ўқув материали, талаба

САМОРАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Холматов Шакиржон Солиевич

Старший преподаватель кафедры прикладных наук немецкого языка Узбекского государственного университета мировых языков

Аннотация. В данной статье мы поговорим о важности саморазвития и самостоятельного обучения студентов в учебной деятельности. При этом остановимся на учебном процессе высших учебных заведений по кредитно-модульной системе.

Ключевые слова: Кредитно-модульная система, самостоятельное обучение, саморазвитие, педагогический процесс, учебный материал, студент

SELF-DEVELOPMENT OF A PERSON IN EDUCATIONAL ACTIVITIES

Kholmatov Shokirjon Solievich

Senior lecturer of the department of applied sciences of the German language at the Uzbekistan State World Languages University

Abstract. In this article we will talk about the importance of self-development and independent learning of students in educational activities. At the same time, we will focus on the educational process of higher educational institutions according to the credit-modular system.

Keywords: Credit-modular system, Self-study, self-development, pedagogical process, educational material, student

Ўқув фаолиятида шахснинг ўз-ўзини ривожлантиришига салоҳияти нуқтаи-назаридан эркинликни “тўсиқларни бартараф этишни ривожланган усули” сифатида ажратиб кўрсатган Э.В. Ильенковнинг нуқтаи-назарини таъкидлаймиз [13, 413 б.]. У агар инсон фаолият турини танлашда (“қолип” га кўра эмас, балки ўзига нисбатан) ҳамда

фаоллик кўрсата олсагина ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида ўз-ўзини ривожлантириши мумкин деб ҳисоблайди (Ильенков Э.В.).

Шахснинг ўз-ўзини ривожлантиришидаги эркинлик роли тўғрисида сўз юритганда XX асрнинг йирик ғарб мутафаккирларидан бири Э.Фроммнинг ёндашувига мурожаат қиламиз. У эркинликнинг икки ёқлама маъносини ажратиб кўрсатган, биринчиси шахсни чекланганликка ва бегоналишишга олиб борувчи бошқа кишиларга тобеликдан эркинлик. Бундай эркинлик инсонни қашшоқлаштиради, уни заифлаштиради. Иккинчи маъно ижобий эркинлик бўлиб, бу “шахснинг салоҳиятларини тўла амалга ошишини англатади, унга фаол яшаш имконини беради...” [11, 77 б.].

М. Бубер, ўз-ўзини ривожлантириши учун ўқитувчи ва шогирд ўртасидаги мунозара мазмунига шахсли маъно касб этадиган “Мен – Сен ” шаклланган муносабатлар тизимининг аҳамияти тўғрисида сўз юритганда айнан шундай эркинликни кўзда тутган [5, 49 б.]

Ушбу йўналишдаги аниқ йўл “эркинлик педагогикаси”га ўтиш билан боғлиқ бўлиб, бунда ўқиш эркинлиги ҳамда ўзини эркин ижобий намоён этиш эркинлиги бирлашади. О.С. Газман таъкидлаганидек эркинлик педагогикаси инсон ўз-ўзини яратишини педагогика эса, ижтимоий орзу –умидлардан келиб чиққан ҳолда шахснинг шаклланиши учун фақат шароит яратишинигина кўзда туттади. Педагог ўз ролини эркин танлов шароитларида ўз шаклланиши вазифасини мустақил ҳал қилувчи шахс билан ҳамкорликда кўради [6,57].

Бизнинг фикримизча бу ёндошув шахсга ва унинг ўз-ўзини ривожлантиришга ишонч нуқтаи-назарини ҳимоя қилади.

Шахсни ўз-ўзини ривожлантиришига ҳақиқий қизиқиш умуман Россия педагогик аъёнларига хос бўлиб, бу XX асрнинг бошларида айниқса ёрқин намоён бўлди. Айнан шу даврда таълим жараёни шахснинг ўз-ўзини долзарблантириши, ўз-ўзини белгилаши ҳамда ўз-ўзини ривожлантириши сингари асосий инсонпарвар кадриятларда яратилган.

1900 йили ўша даврнинг машҳур педагоги Ю.Айхенвальд томонидан мактабни олий кадрият сифатидаги инсонга буриш вазифаси қўйилган. Талабаларнинг шахсий мойилликларини аниқлашга ҳамда шахсга йўналтирилган таълим шароитларида уларнинг ўз-ўзини ривожлантиришига катта эътибор қаратилган. Умуман қуйидаги ҳолатларни ўз ичига олган инсонпарвар парадигманинг ғоявий-назарий маркази шакллантирилган:

- Талаба педагогик фаолиятни олий кадрият деб эътироф этиши;
- Таълимнинг талабани ўз-ўзини ривожлантириши ва ўзини намоён этишига йўналтирилганлиги;
- Талабалар шахсининг мустақил мустақил таълим олиш фаолиятга киритилганлиги;
- Талабаларнинг эркин ривожланишини таъминловчи шароитларни яратиш ва амалга жорий қилиш [4,65 б.].

Шундай қилиб, ўзига кадрли шахс ўз ривожланиш мантикига

эга талаба шахси педагогик жараённинг негизи деб эътироф этилган, талабанинг ўрганиш фаолиятига алоҳида шароитлар яратиш эса қондирувчи натижаларга эга бўлиш учун ютуқларни жадал ўзи тафаккур қилишга, онгли тарзда мақсадли таҳлил қилишга имкон яратади, бу шахснинг ўз-ўзини ривожлантиришига тўртки беради.

Мамлакатимиз педагоглари (Ш.А.Абдуллаева, К.А.Абульханова-Славская, Н.Н.Азизходжаева, В.И.Андриянова, А.Я.Арет, Р.Ш.Ахлидинов, У.И.Иноят, Ш.Э.Курбанов, Х.Ф.Рашидов, Л.И.Рувинский, Э.А.Сейтхалилов, У.К.Толипов, Н.Шодиев, Ғ.Шоумаров, Г.Баходирова, Ф.Р.Юзликаев ва бошқалар) ўқув жараёнига фаолиятли тус беришга, талабаларнинг мустақил билим олишларига эътибор қаратганлар.

Таълим ташкилотлари таълимни ўз-ўзини ўқитиш ва ўз-ўзини ривожлантириш асосига қўйгандагина энг тўла таъсирга эга бўлади, деган ёндашувга қаттиқ ишонган П.Ф.Каптерев ўз қарашларини тўлиқроқ баён қилган. Инсоннинг шахсий ирсиятини ҳисобга олган ҳолда ўз-ўзини ривожлантириши тўғрисидаги ғоя П.Ф.Каптеревнинг асарларидаги етакчи ғояларидан биридир. У, инсон организми ва атроф-муҳитнинг ўзаро ҳаракати туфайли ўз-ўзини тарбиялайди деган хулосага келган. Олим инсоннинг асосий хусусияти – ташаббускорликни эътироф этган ҳолда ўқитиш ва тарбия жараёнида ўз-ўзини ривожлантиришга белгиловчи роль деб қарайди: “Инсон ўз-ўзини ривожлантириш жараёнида яратилган мавжудотдир...” [9, 301 б.] Тадқиқотчи жамиятга педагогик жараён ҳам ўз ибтидосини бошлайдиган инсонни ўз-ўзини ривожлантириш сабаби сифатида қараган.

П.Ф.Каптерев педагогик жараён бу шахснинг мақсадга йўналтирилган ўз-ўзини такомиллаштириш ва организмнинг ўз-ўзини ривожлантириш жараёнидир. Шу аснода педагогнинг вазифаси талабанинг ўз-ўзини ривожлантиришини тўғрилаб туриш, такомиллашувида ёрдам беришдан иборат тўғрисидаги нуқтаи-назаридан турган. Такومиллаштириш жараёни табиий ривожланиш йўлидаги ғовларни бартараф этиш; мавжуд салоҳиятларни ривожлантиришда кўмаклашиш, нуқсонларни пайини қирқиш ҳамда “қимматли хусусиятларни илдиз орттириш”дан иборатдир.

Инсоннинг ўз-ўзини ривожлантириши фаолиятдан ташқарида кетиши мумкин эмас, шу боис П.Ф.Каптерев талабаларни ўрганиш фаолиятга киритаётганда ундаги ўзликни, ички фаолликни, ташаббускорликни уйғотиш борасида сўз юритган.

Ўз-ўзини ривожлантириш ғояси эркинлик – инсонпарварлик йўналишида ҳам ўз аксини топган (В.Буткевич, К.Н.Вентцель, С.И.Дурылин ва бошқалар).

Ўз-ўзини ривожлантириш мазмунини К.Н.Вентцель ўзини энг тўла намоён этишда кўрган. Шу аснода талабанинг ривожини унинг мустақил ўрганиши ва ижодиёти маҳсули бўлиши лозим. Бунинг натижасида унга ўз шахсий мақсадини белгилаш ҳамда унга онгли тарзда эришишга келиш имконияти берилиши зарур. Педагогнинг фикрига кўра, талаба

унинг шахсияти билан белгиланувчи қонунлар бўйича ривожланади ва демак, барча тизим учун ягона тарбия бўлиши мумкин эмас, тарбиячи ҳар бир шахсга ўзини намоён этишга қўмаклашадиган ўзига хос бетакрор тизимни топишга интилиши лозим [7,52 б.].

Бу фикрни давом эттирган ҳолда, шуни таъкидлаш мумкинки, агар шахс мақсадга йўналтирилган ўзини ўзгартириш заруратини англаса, шу аснода фаолият жараёнидаги режалаштириш, ўз-ўзини бошқариш ва ҳоказо ҳаракатларини амалга оширса ўз-ўзини ривожлантиришнинг имкони бор, яъни алоҳида шароитлардаги ўқув фаолияти талабани ўз-ўзини ривожлантириш катализатори сифатида намоён бўлиши мумкин, талаба буни бажарган ҳолда ўз-ўзини ривожлантиришни амалга оширади.

Бизнинг замонамизда ўз-ўзини ривожлантириш муаммоси тўғрисида сўз юритганда замонавий таълимдаги инқирозли ҳолатга эътибор қаратиш зарур.

Таълимдаги вазиятни таҳлил қилган кўплаб олимлар турли соҳларда инқироз юзага келаётганини эътироф этмоқдалар, масалан:

- замонавий оламда инсоннинг тикланиши ва мавжудлиги билан боғлиқ “инсон таълими” (Ю.В.Сенько);

- таълимда маданият танқислиги (В.Л.Зинченко) яқин вақтларгача инсон таълими маданият мазмунидан ташқарида юз берган, инсон маданият субъекти эмас эди. Таълим маданиятга эмас балки, “педагогик жараёнга киритилган ижтимоий тажрибага” йўналтирилган эди.

Ушбу ва бошқа вазиятларнинг намоён бўлиши таълимнинг издан чиқишига олиб келади. Бунинг оқибатида ўқитиш “қиёфасиз жараён”га айланди (СВ. Кульневич), яъни шахсдан ташқарида мавжуд бўлган талаба қиёфаси яратилди. Бу талаба ривожланишининг ички манбайи йўқолишига олиб келди. У боис таълим “ижодкорларни эмас балки, бегона ижрочиларни” тайёрлай бошлади. [6, 14 б.].

Бу ҳолатлар талаба шахсига юз буришни кўзда тутувчи таълим жараёнининг бошқача босқичига ўтиш заруратини долзарблаштиради. Шунга мувофиқ ўқув фаолиятини ўз-ўзини ривожлантириш, мустақил таълим олиш учун шароитлар яратишга йўналтириш зарур.

Бу нуқтаи-назардан ўқув фаолиятининг асосий мақсадларидан бири касбий тикланиш ва ўз ҳаёт фаолияти субъекти сифатидаги талабанинг ўз-ўзини ривожлантириши бўлиб, у талабада ўқув ҳамда фаолиятнинг бошқа турлари ўз-ўзини ташкил этувчи субъекти сифатларини: танловга, фаолликка, мустақилликка, онглилик, салоҳиятни кўзда тутуди. Ўз фаолиятининг мақсадлари ва вазифаларини англаш ҳамда қабул қилишда намоён бўлувчи субъективлик кўриниши, қийинчиликларни бартараф этишда фаолликнинг намоён бўлиши кенгайиб бораётган ақлий ва касбий имкониятлар ва ҳоказолардан қониқишни ҳис қилишни талаба шахси ўз-ўзини ривожлантириш кўрсаткичи сифатида қараш мумкин.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.10.2019 й. “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача

ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5847 Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси 2019 йил 9 октябрь. www.lex.uz.

2. Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ тизимни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 824-сон қарори. 31.12.2020

3. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнига кредит-модуль тизимини жорий этиш тартиби тўғрисида низом. 31.12.2020

4. Айхенвальд Ю. И. Силуэты русских писателей/ Ю. Айхенвальд. - М.: «Республика», 1994.

5. Бубер Мартин. Я и ты. М.: Высшая школа, 1993. – 42 с.

6. Беспалько В. П. Теория учебника: Дидактический аспект. М., 1988. — 102, с.

7. Вентцель К. Н. Теория свободного воспитания и идеальный детский сад. — Изд. 4-е, вновь испр. и доп. — М. ; Пб. : Голос труда, 1923. — 160, с.

8. Газман О.С. Неклассическое воспитание. От авторитарной педагогики к педагогике свободы. М.: МИРОС, 2002. — 296 с.

9. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические произведения. Москва. Педагогика. 1982– 704 с.

10. Усмонов Б., Хабибуллаев Р. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2020 й.

11. Фромм Эрих. Бегство от свободы. АСТ. 2017– 257 с.

<https://www.livelib.ru/author/180178/top-erih-fromm>

12. Ўринов В. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими: Асосий тушунчалар ва қоидалар. Қўлланма. 2020 й.

13. Ильенков Э.В. К вопросу о природе мышления (на материалах анализа немецкой классической диалектики). Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. Москва, 1968.